

۵۵۵

د...

۱

۲۹۷

ع...

جامعه‌شناسی هنجارها

و

اصلاح اجتماعی

حسین حسینی

سرشناسه	: حسینی، حسین، ۱۳۳۱
عنوان و نام پدیدآور	: جامعه‌شناسی هنجارها و اصلاح اجتماعی / حسین حسینی
مشخصات نشر	: قم: اندیشه و فرهنگ جاویدان، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	: ۳۹۶ ص، جدول، نمودار
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۵۲-۱۲-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: هنجارهای اجتماعی
موضوع	: Social norms
موضوع	: اصلاحات اجتماعی
موضوع	: Social reform
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ج۲ ح-۴۹۳/۳ GN
رده بندی دیویی	: ۳۰۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۷۸۹۱۹

نویسنده: حسین حسینی
نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۹۸
شمارگان: ۵۰۰ قیمت: ۴۵۰۰۰۰ ریال
شابک کتاب: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۵۲-۱۲-۳

دفتر مرکزی: قم، خیابان امیرکبیر، خیابان انتشار، پلاک ۹۴
 کدپستی: ۳۷۱۸۶۶۵۸۳۵ / شماره تلفن و نمابر: ۰۲۶-۳۶۵۰۴۰۳
 نشانی اینترنتی: www.eafj.ir / نشانی الکترونیکی: info@eafj.ir
 دفتر تهران: خیابان آیت الله کاشانی، بین عقیل و حسن آباد، پلاک ۳۹۶
 شماره تلفن و نمابر: ۰۲۱-۴۴۰۳۸۸۰۹
 "تمام حقوق برای ناشر محفوظ است"

۱۳	پیش گفتار
----	-----------

فصل اول

مفاهیم و اصطلاحات

۱۷	تعریف هنجارها
۱۷	مقدمه
۱۹	تعریف
۲۱	تعاریف دیگر
۲۲	بهنجار و نابهنجار
۲۳	رفتارهای بهنجار و نابهنجار
۲۵	انواع هنجارها
۲۵	- هنجارهای اخلاقی
۲۵	- هنجارهای نظم دهنده «انظامی»
۲۵	- هنجارهای رسمی
۲۵	- هنجارهای غیررسمی
۲۶	- هنجارهای دینی
۲۶	- هنجارهای دستوری «دستورده»
۲۶	- هنجارهای فرهنگی
۲۷	- هنجارهای عینی
۲۷	- هنجارهای ذهنی
۲۷	- هنجارهای تجویزی
۲۷	- هنجارهای تحذیری

فصل دوم

هنجارها و سایر علوم

۲۹	- هنجارها و آموزش و پرورش
۳۰	- هنجارها و روانشناسی
۳۱	- هنجارها و فرهنگ
۳۱	- هنجارها و حقوق
۳۲	- هنجارها و اخلاق
۳۳	هنجارها و جامعه شناسی
۳۴	مدینه فاضله کجاست؟
۳۵	عمل گرایی در مدینه فاضله

فصل سوم

اختلالات هنجاری

- ۳۸ هنجارها چه قدر خاصیت کارکردی دارند؟
- ۳۸ تنوری مقدار (نظریه X)
- ۳۹ تنوری مقدار و خودخواهی
- ۴۱ تنوری شرایط
- ۴۲ ترکیب تنوری ها
- ۴۳ تضاد هنجاری
- ۴۳ تطبیی شدن
- ۴۴ عدم رفتار و سوء رفتار
- ۴۵ ناپایداری هنجاری (Normative Instability)
- ۴۶ ضعف هنجاری
- ۴۷ فراموشی هنجاری
- ۴۸ بی هنجاری (Anomy)

فصل چهارم

حل مسئله

- ۵۱ شناخت مسئله
- ۵۲ مشروعیت هنجاری
- ۵۲ هنجارمندی هنجارها
- ۵۳ هنجارپذیری (Normalization) و عادی شدن هنجارها
- ۵۴ کنترل اجتماعی (Socail Control)
- ۵۴ کنترل اجتماعی و پاسداران نظم
- ۵۵ هنجارها و دانش
- ۵۷ فهم و عمل
- ۵۸ هنجارها و قانون
- ۵۹ هنجارها و فشار نقش
- ۵۹ قانون و فشار نقش
- ۶۰ انعطاف ناپذیری در نقش
- ۶۱ کشمکش یا انسجام؟
- ۶۱ فشار هنجاری (Normative Strain)
- ۶۳ تنوری قدرت و فشار هنجاری
- ۶۴ قدرت اخلاق و فشار هنجاری

۶۴		هنجارهای پایدار و ناپایدار
۶۵		قدرت دین و فشار هنجاری
۶۷		قرآن و هنجارها
۶۸		کتاب و حل مسئله
۶۸		الف: کتاب
۷۰		ب: توبه
۷۲		تربیت و ادب

فصل پنجم

بقاء جامعه

۷۶		الف: تأمین نیازها
۷۶		ب: دستیابی به هدف
۷۷		هنجارها و اهداف متقابل
۷۸		پ: یگانگی انسجام
۷۹		هنجارها و کشمکش
۸۰		راه حلی برای انسجام
۸۳		هیجان جمعی و انسجام
۸۳		هیجان مثبت
۸۴		هیجان منفی
۸۵		هیجانات دوسویه
۸۵		ت: حفظ الگو
۸۸		آیا هنجارها همان الگوی عمل هستند؟
۸۹		چه موقعی «الگوی عمل»، «هنجار» می‌گردد؟
۸۹		حفظ الگوها و جامعه‌پذیری
۹۰		جامعه‌پذیری و بقاء جامعه
۹۱		جامعه‌پذیری و بلوغ فرهنگی

فصل ششم

هنجارها و زمان

۹۳		جهان گذشته، جهان مدرن
۹۴		جهانی شدن و هنجارها
۹۶		هنجار، عصبیت، گذشته و حال
۹۷		جامعه‌شناسی جدید و اصلاح جامعه
۹۸		هنجار، سن، جامعه‌پذیری

۹۹	هنجار، سن، کنترل اجتماعی
۱۰۰	کنترل، بی تفاوتی، عزت‌گزینی
۱۰۱	تبدیل بی تفاوتی به رفتار قشری (Stratum Behavior)
۱۰۲	هنجارها، سن و جنسیت
۱۰۴	جامعه‌پذیری و شرایط کودکی
۱۰۵	جامعه‌پذیری و شرایط بزرگسالی
۱۰۸	عقله‌های اجتماعی و تعلقات دنیایی

فصل هفتم

هنجارها و مکان

۱۱۳	فضای بسته، فضای باز
۱۱۵	هنجارها در نظام خانواده
۱۱۶	تأمین نیازها و هنجارسازی خانواده
۱۱۶	۱- نیاز به تعلق
۱۱۶	۲- نیاز به هیجان
۱۱۶	۳- نیاز به تهاجم
۱۱۷	۴- نیاز به خودنمایی
۱۱۸	۵- نیاز به موفقیت
۱۱۸	۶- نیاز به استقلال
۱۲۰	۷- نیاز به همدردی
۱۲۱	۸- نیاز به نظم
۱۲۳	۹- نیاز به قدرت
۱۲۸	هنجارها، مدرسه، کلاس
۱۳۱	مدرسه ارزش مدار یا هنجارساز؟
۱۳۳	هنجارها در میان دوستان
۱۳۴	هنجارپذیری دوستانه
۱۳۵	جابجایی ارزش‌ها
۱۳۶	هنجارها و فضای اشتغال
۱۳۷	وسائط نقلیه، وسیله‌ای قاعده‌مند
۱۳۹	تعارض انگیزه‌های عقلانی و وجدانی
۱۴۱	تبغات منفی تعارض انگیزه‌ها
۱۴۲	تجربه‌های عینی
۱۴۵	عبور و مرور در خیابان، معاشرت در پیاده‌رو

۱۴۸	نمادهای چشمک زن
۱۴۹	مجریان نمادها
۱۵۱	هنجارها و مکان ورزشی
۱۵۲	فوتبال، ورزشی سیاسی یا اجتماعی؟
۱۵۳	هنجارهای غافل کننده ورزشی
۱۵۴	اقدام سنجی راه حل ها
۱۵۵	الف: خودسازی
۱۵۶	ب: خودسازمانی
۱۵۶	پ: خود سنجی
۱۵۸	چرا برخی ورزشها جایز نیستند؟
۱۵۹	هنجارها و انبوهه
۱۶۰	افراد در «صف»
۱۶۱	کور خود و بنای مردم
۱۶۳	قانون شکنی، عقلانیت و عدالت
۱۶۴	صف و زمان
۱۶۵	استثناء یا قاعده؟
۱۶۶	افراد به عنوان تماشاگر صحنه تصادف
۱۶۷	انبوهه های میانجی گری
۱۶۹	تجمعی در پارک شهر
۱۷۰	حوادثی که انبوهه را بوجود می آورند
۱۷۳	هنجارها در محله
۱۷۴	نباید اشتباه کرد
۱۷۵	صداقت هایی که به رفاقت می انجامد
۱۷۶	مبادلاتی که به صداقت ها می انجامد
۱۷۸	اجتماع جامعگی و جعبه جادویی
۱۷۸	الف: شاخصه های ایجابی
۱۷۹	ب: شاخصه های سلبی
۱۷۹	هنجارهای مخاطبین
۱۸۱	هنجارها در فضای سیاسی
۱۸۳	بی شرافتی، خشونت، عدم مشروعیت
۱۸۵	هنجارها و مشارکت سیاسی
۱۸۵	الف: کاندیدها و هنجارها
۱۸۷	ب: رأی دهندگان و هنجارها

فصل هشتم

هنجارها و اقتصاد

۱۹۲	هزینه‌هایی که برای خوراک اختصاص می‌دهیم
۱۹۴	شاخص‌های رفتار تغذیه‌ای
۱۹۴	۱- رفتارهای تغذیه باید متفاوت و متغیر باشد
۱۹۵	۲- رفتارهای تغذیه‌ای باید متناسب با رفتارهای اقتصادی باشد
۱۹۵	۳- رفتارهای تغذیه‌ای باید متناسب با سن باشد
۱۹۶	۴- رفتارهای تغذیه‌ای باید متناسب با جنس باشند
۱۹۷	۵- رفتارهای تغذیه‌ای باید متناسب با امکانات و شرایط طبیعی باشد
۱۹۸	۶- رفتارهای تغذیه‌ای باید همراه با صبر و پمأنینه باشد
۱۹۸	هنجارها و لباس
۲۰۰	هنجارها و مسکن
۲۰۳	هنجارهایی که پول خرج می‌کنند
۲۰۴	الف - پول، اقتصاد و هنجار
۲۰۵	ب - پول، اجتماع و هنجارها
۲۰۷	ابزار و هنجار
۲۰۷	الف: تولید ابزار
۲۰۸	ب: مصرف ابزار

فصل نهم

هنجارهای اخلاقی

۲۱۳	خاصیت هنجارهای اخلاقی
۲۱۳	هنجارهای اخلاقی و کارکردگرایی
۲۱۴	اخلاق کاربردی
۲۱۷	اخلاق سیاسی
۲۱۷	اخلاق رقابت
۲۱۸	اخلاق نبرد
۲۲۰	اخلاق جامعه‌شناختی
۲۲۱	شاخص‌های اخلاق جامعه‌شناختی
۲۲۲	زوایای اخلاق جامعه‌شناختی
۲۲۴	اخلاق جامعه‌شناختی و عدالت حرفه‌ای
۲۲۵	اخلاق قراردادها
۲۲۶	اخلاق واضعان

۲۲۷	 اخلاق مجریان
۲۲۷	 قراردادهای و اخلاق جمعی

فصل دهم

مؤلفه‌های هنجاری اصلاح اجتماعی

۲۳۰	 آیا همیشه تغییرات اساسی ترند؟
۲۳۲	 مؤلفه‌های هنجاری اصلاح
۲۳۲	 ۱- ارزش مداری
۲۳۳	 ۲- معنویت
۲۳۴	 ۳- زمینه‌های عقیدتی (باورها)
۲۳۵	 ۴- زمینه‌های اجتماعی
۲۳۵	 ۵- زمینه‌های سیاسی
۲۳۶	 ۶- وراثت
۲۳۷	 ۷- تربیت -انوادگی
۲۳۸	 ۸- محیط
۲۳۹	 ۹- اراده و تصمیم
۲۴۰	 ۱۰- توسعه انسانی، رشد آگاهی‌ها
۲۴۱	 ۱۱- توسعه فرهنگی
۲۴۲	 ۱۲- ارتباط و رسانه‌های ارتباطی
۲۴۵	 ۱۳- دین
۲۴۶	 دین و اخلاق
۲۴۷	 آیا دین در حفظ الگوها و اصلاح اجتماعی موفق است؟

فصل یازدهم

آسیب‌شناسی اصلاحات

۲۵۲	 موانع اصلاحات
۲۵۲	 ۱- ضعف جامعه‌پذیری
۲۵۳	 ۲- درونی سازی ناقص
۲۵۴	 ۳- عدم کنترل اجتماعی
۲۵۵	 ۴- نابسامانی اجتماعی
۲۵۷	 ۵- ضعف همبستگی
۲۵۹	 ۶- «من» در مقابل «ما»
۲۶۰	 ۷- واپسگرایی و دگماتیسم
۲۶۱	 ۸- جبرگرایی

۲۶۲	۹- گروه‌های عضویت فاسد
۲۶۳	۱۰- ضعف حکومتی
۲۶۵	۱۱- مشکلات اقتصادی
۲۶۶	۱۲- کمبود سرمایه اجتماعی
۲۶۷	آسیب‌های سرمایه اجتماعی
۲۶۸	۱۳- گناه
۲۷۰	۱۴- سرطان اجتماعی
۲۷۰	شاخص‌های سرطان اجتماعی
۲۷۶	خلاصه اینکه
۲۷۷	کتابنامه (فهرست منابع)
۲۸۴	لغت‌نامه اصطلاحات انگلیسی

پیش گفتار

اول: هنجارها، الگوهای عملی هستند که انسان‌ها در زندگی اجتماعی می‌آموزند تا بتوانند حیاتی سعادتمند و مبتنی بر طیب خاطر داشته باشند. هنجارها، آموزنده، متعادل‌کننده، اصلاح‌کننده، و سازنده هستند. از طریق هنجارها، راه و رسم زندگی و کیفیت ارتباط با جامعه را می‌آموزیم، سپس از طریق ساخت یا اصلاح رفتارهای اجتماعی خویش، به تعادل رفتاری می‌رسیم و پس از آن سازندگی بنای جامعه را از طریق عمل به هنجارها پی می‌گیریم.

هدف ما گریه بازنگری و پرداخت دوباره آموزش، تعادل، اصلاح و سازندگی اجتماعی است، اما بیش از همه، این موله تلاش دارد تا از قَبَلِ واقعیتی به نام هنجار و سپس واقعیات مرتبط با هنجار - مثل ارزش، آرمان، جامعه‌پذیری، کنترل و نظارت اجتماعی - راه اصلاح جامعه را پیدا کند. وظیفه اصلی جامعه شناسان اینست که با چشمی باز واقعیات پایدار و ناپایدار جامعه را ببینند، و برای «پایدارها» راه حلِ تداوم، و برای «ناپایدارها» راه حل اصلاح بیابند.

تربت، از اولین اصول علمی، و «قیدگری» از اولین مشکلات اجتماعی بشر است که هنوز از قیود اساسی حیات وی قلمداد می‌شود.

برخی بشر را اصلاح‌ناپذیر می‌دانند که ذاتاً فرزند آدم رانده شده از بهشت است و خواه ناخواه خطاکار است، و این خطا، ناشی از «نفس خود» او است تا ناشی از عوامل بیرونی.

اگر نتوان به هستی - غیر از آفریدگار - اطلاق «مطلق» داد پس انتظار خیر مطلق از انسانی که نسیان جزو ذات اوست معنا ندارد. برخی دانشمندان حتی دین باورانی مثل ارسطو، ابن سینا و حلاج، چنان از «مطلق» گریزانند که قدر مطلق برای آفریدگار نیز قائل نیستند، بوعلی، بدون انکار وجود خدا «قدرت مطلق» او را محدود می‌نمود. او تحولات اجتماعی و طبیعی را محصول اراده الهی نمی‌دانست، بلکه آن‌ها را ناشی از قوانین معینی می‌پنداشت. منصور حلاج نیز «انا الحق» می‌گفت، ولی چنانکه دکتر ارانی نوشته، مراد او از

انا الحق گفتن، حقیقت ادعای خدایی نبود، بلکه قیام علیه قدرت و اهمیت مخصوص خدا بود.

حال چه باید کرد؟ باید دست از هدایت برداشت یا تلاشی مجدد برای آدم‌سازی کرد؟ در خرده فرهنگ ایرانی آدم شدن محال است. اما کسی مخالف انسان سازی نیست. انسان مرتباً پاییز تر از آدم و آدمیت دارد. لذا امیدواری بشر برای انسان سازی نومیدانه و ناعرجام نیست.

هنجار و هنجارپذیری راه اصلی و پر فراز و نشیب انسانیت و انسان سازی است. با اینکه جامعه‌شناسی کلاسیک غربی، در بعد هنجارها و ارزش‌ها، قداستی برای انسان سازی قائل نیست و چندان توجهی به اصول انسانی - اخلاقی در جامعه‌شناسی ندارد. اما جامعه‌شناسی، در مقوله ایرانی - اسلامی‌اش علاقه شدیدی به انسانیت و اخلاق انسانی - اجتماعی دارد.

دوم: گرچه آموزش هنجارها ساختاری همه‌زمانی دارد، اما نوجوانی و جوانی مرحله حاد جامعه‌پذیری و تربیت است. زمانی که هنجارها بیشترین، و اصلی‌ترین مخاطبان خود را دارند، بیش از هر قشری، این جوانان هستند که مورد خطاب هنجارسازی‌های اجتماعی - اخلاقی قرار می‌گیرند. جامعه‌شناسی ایرانی - اسلامی از فرهنگ، اخلاق و علوم انسانی جدید به گونه‌ای استفاده می‌کند که قشر بیشتر نیازمند و بیشتر آسیب‌پذیر را ارشاد و هدایت کند.

در جامعه‌شناسی مدرن، می‌گویند انسان و خصوصاً جوان احتیاج به نصیحت ندارد، بلکه باید به او آگاهی داد. اما نصیحت جزء لاینفک ارشاد و آگاهی است. می‌توان کیفیت و کمیت آن را تغییر داد، ولی نمی‌توان آن را نادیده گرفت. انرژی و قدرت قشری جوان، بر ابعاد اجتماعی، چون خانواده، فرهنگ، اقتصاد و سیاست تأثیر می‌گذارد. این تأثیرات، از سویی باعث تغییر در هنجارهای سیاسی، اقتصادی می‌گردد و از سوی دیگر ناهنجاری‌هایی را در حرکات اجتماعی جوان (مثل نقش‌ها و مسئولیت‌ها) پدید می‌آورد. هم از اینرو هنجارها ماهیتی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تربیتی پیدا کرده و عمومیت اجتماعی می‌یابند.

در جوانی و میانسالی - گریز از فرهنگ بومی، و تقلید کورکورانه از فرهنگ غربی، هر دو نابهنجاری قلمداد می‌شوند. وظیفه جامعه شناسی بسترسازی برای آینده مبهمی است که بتواند تلاش‌های جوان را برای کسب هویت، شناخت خود، و آگاهی از جامعه تسهیل بخشد.

بحران تکلیف و دلزدگی از نقش در جوان بیشتر است. مهمترین دلیل آن، استقلال از خانواده، گریز از یک خانواده (خانواده نسبی) به خانواده دیگر (خانواده سببی - انتخاب همسر) و حسن مشارکت وسیع اجتماعی است. کشش موج‌دار جوان، او را دچار دوگانگی‌ها و تلاطم‌هایی می‌کند که سره را از ناسره باز نمی‌شناسد، او در اصول عقیدتی - اخلاقی تفاوتی بین منجار و ناهنجار، واجب و مستحب نمی‌بیند. او بدنبال شرایطی است که بتواند تیا‌های صادق و کاذب امروزش را پاسخ دهد.

اما در جامعه شناسی مسئله‌ای به نام واجب و مستحب وجود ندارد، هر آنچه هست واجب است.

کم و زیاد کردن ارزش و فداست هنجارها، به معنای دوگانگی ارزشی است. همه هنجارهای اجتماعی از نظر عمل به آن‌ها در یک حد، و همه واجب‌اند.

هنجارها بی‌نهایت‌اند. این امر مسئله دوگانگی و تردید در باورها را برای سازمان عمومی جامعه پدید می‌آورد. وظیفه جامعه پذیری و کنترل اجتماعی - به عنوان شیوه‌های کاربرد هنجارها - در جامعه شناسی اینست که هنجارها را چنان تحکیم بخشند که باورهای تردیدآمیز و هنجارهای غلط، راه‌های زوال و انحطاط اجتماعی را مسدود ساخته و به اصلاح اجتماعی کمک کنند.

دیدگاه کنشگرایی برخلاف ساختارگرایی، جوهر جامعه را نه در ساختار بلکه در میان کنشگران و کنش متقابل آن‌ها جستجو می‌کند. «بلمور» عقیده دارد جامعه بشری را باید مرکب از آدم‌های عمل‌کننده دانست و حیات جامعه را باید متشکل از کنش‌های انسان‌ها در نظر گرفت. جامعه بشری همان کنش است و زندگی گروهی در واقع مجموعه‌ای از

افعال و عملکردهای جاری زندگی است، و هنجارها، یعنی صور پذیرفته شده رفتار اجتماعی در این میان نقش عمده‌ای در حیات جامعه دارد.

سوم: دیدگاه مادیگرایی و پوزیتیویستی عصر جدید علوم انسانی را مقهور علوم طبیعی و فیزیکی کرده است. این در حالی است که علوم طبیعی حیات مجدد خود را از تجدید حیات علوم انسانی دارد. علوم انسانی در شرایط توسعه یافتگی و پیچیدگی امروز نقش اساسی داشته است. توسعه یافته‌ها زودتر از توسعه نیافته‌ها این مسئله را درک کردند و اهمیتی برابر بین علوم انسانی و علوم تجربی قائل شدند.

اکنون اقتصاد، مدیریت، آموزش و پرورش و کلاً سرمایه انسانی جوامع کمتر توسعه یافته از کاستی‌های علوم انسانی رنج می‌برد. تکنولوژی قابل خریدن و به سرعت قابل انتقال است، اما تاریخ، فلسفه، روانشناسی و جامعه‌شناسی خریدنی و اکتباسی نیست. توسعه نیافته‌ها کم و بیش در بعد دانش عینی و فیزیکی رشد داشته‌اند، اما به تناسب نیازهای انسانی و اجتماعی خویش توسعه نداشته‌اند.

تشکیل یک جامعه مقتدر، حیثیت یافته و پیشرفته که بتواند الگوئی افتخار آفرین باشد، جز با توجه به اهمیت و ضرورت علوم انسانی امکان پذیر نیست.

جامعه‌شناسی، به مثابه نظام تولید شهروند خوب، الگوها و رفتارهای خوب را ترویج می‌دهد و می‌تواند از طریق بررسی، نقد و نظریه پردازی مفاهیم و مسائل جامعه به رشد علوم انسانی و امداد اجتماعی کمک کند. این مقوله امید دار و با بررسی و کنکاش یکی از مصداق‌های اصلی رفتار و کنش یعنی هنجارهای اجتماعی زمینه‌های رفتار بهینه را در راستای کاهش معضلات، و اصلاح اجتماعی مهیا سازد.

هنجار اجتماعی تنها وسیله اصلاح جامعه نیست، اما به نظر می‌رسد مهم‌ترین وسیله باشد. جامعه‌شناسی از طریق هنجارهای اجتماعی تلاش می‌کند اپیدمی کهنه و پیشگی تعارضات رفتاری را که مسبب اصلی اختلافات و نارضایتی‌های اجتماعی است، تا حدودی مداوا کند. به عبارت دیگر هنجارشناسی یک راه اساسی برای حل مسئله‌های بنیادین جامعه است.